

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.80>

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

*Предибайло А.І.,**аспірантка кафедри міжнародного**і європейського права**Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2703-6436>***Предибайло А.І. Міжнародний захист осіб похилого віку під час збройних конфліктів.**

У статті проаналізовано норми міжнародного гуманітарного права (Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р., Коментар до Конвенції 1958 р. тощо) щодо захисту осіб похилого віку. Зазначено, що міжнародне гуманітарне право надає літнім людям захист як членам цивільного населення, оскільки не базується на категоріях осіб і захищає всіх осіб, які не беруть участі у військових діях. Вказано, що положення Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. містять норми, що безпосередньо стосуються осіб похилого віку, зокрема щодо створення санітарних і безпечних зон і місцевостей, які дають змогу оберігати від наслідків війни, зокрема й літніх людей; укладення місцевих угод про евакуацію з обложених або оточених зон, у тому числі, осіб похилого віку. Наголошено увагу на питанні щодо визначення конкретного віку осіб похилого віку, зазначено, що в коментарі до Четвертої конвенції Конференція утрималася від визначення конкретного віку, вважаючи за краще залишити це питання на розсуд урядів. Приділено увагу питанню щодо випадків порушення прав осіб похилого віку під час збройних конфліктів (заштовхування осіб похилого віку, які не могли бігти, назад у палаючі будинки; жорстоке поводження під час виїзду або в таборах для переміщених осіб; проблеми при реєстрації та отриманні гуманітарної допомоги; страт осіб похилого віку тощо). Зазначено, що літні люди, які стали жертвами збройних конфліктів у багатьох частинах світу, стикаються з серйозними проблемами і перешкодами. Окреслено фактори, що впливають на вразливість літніх людей під час збройних конфліктів (перебування у зонах ведення бойових дій через неможливість евакуації або захисту майна сім'ї; обмежена мобільність; ізоляваність; втрата зв'язку із сім'єю тощо). Акцентовано увагу на проблематиці у цій сфері. Зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: вразливі категорії осіб, женевське право, захист жертв війни, права людини, цивільне населення.

Predybailo A.I. International protection of older persons during armed conflicts.

In the article is was analyzed the provisions of international humanitarian law (Convention (IV) relative to the protection of civilian persons in time of war (1949), Commentary on the Convention (1958) etc.) regarding the protection of the older people It is noted that international humanitarian law provides protection to the older people as members of the civilian population, because it is not based on categories of persons and protects all persons who do not take part in hostilities. It is indicated that the provisions of the Convention (IV) relative to the protection of civilian persons in time of war (1949) contain norms that directly affect the older people, in particular, regarding the creation of sanitary and safe zones and areas that make it possible to protect the older people from the consequences of the war; conclusion of local agreements on evacuation from besieged or surrounded areas, including the older people. Emphasis is placed on the question of determining the specific age of the older people, and it is noted that in the commentary to the Fourth Convention, the Conference refrained from defining a specific age, preferring to leave this issue to the discretion of governments. Attention is paid to the issue of violations of the rights of the older people during armed conflicts (pushing elderly people who could not run back into burning houses; cruel treatment during departure or in camps for displaced persons; problems with registration and receiving humanitarian aid; execution of older people etc.). It is noted that older people who have become victims of armed conflicts in many parts of the world face serious problems and obstacles. Factors affecting the vulnerability of older people during armed conflicts are outlined (being in war zones due to the inability to evacuate or protect family property; limited mobility; isolation; loss of contact with family etc.). Attention is focused on the problems in this area. Appropriate conclusions are drawn.

Key words: vulnerable persons, Geneva law, protection victims of the war, human rights, civilian population.

Постановка проблеми. За останні десятиліття збройні конфлікти зруйнували життя мільйонів мирних жителів. В умовах багатьох збройних конфліктів часто відбуваються серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та міжнародного права прав людини, які мають спільну мету – забезпечити гідність усіх осіб та гуманне ставлення до них. Збройні конфлікти спричиняють істотний вплив на найбільш незахищені категорії населення, зокрема осіб похилого віку. Так літні люди, які стали жертвами збройних конфліктів у багатьох частинах світу, стикаються з серйозними проблемами і перешкодами – вони не можуть евакуюватися через відсутність мобільності чи фізичної сили та стають об'єктами насильства і репресій. Оскільки сім'ї та громади розпадаються в умовах збройного конфлікту, особи похилого віку можуть залишитися ізольованими, знедоленими та без будь-яких систем підтримки. Крім того вони гірше адаптуються до важких нових умов і стикаються з бар'єрами в отриманні допомоги, соціальних послуг і працевлаштуванні. Варто зазначити, що МГП надає широкий захист особам похилого віку як членам цивільного населення. Крім того, деякі положення вимагають від сторін конфлікту враховувати вік і заохочують їх здійснювати особливе ставлення до цієї особливо вразливої категорії цивільних осіб. Разом з тим нерідкими є випадки, коли на практиці їхні потреби та захист часто ігноруються сторонами конфлікту.

Стан опрацювання. Питанню щодо захисту цивільного населення під час збройних конфліктів, зокрема й уразливих категорій населення, як-от жінки, діти, особи з інвалідністю було приділено увагу в наукових доробках таких дослідників: М. Буроменський, М. Гнатовський, А. Кориневич, Т. Короткий, О. Сенаторова, Т. Сироїд, Л. Фоміна та ін.

Мета статті полягає у наданні характеристики положень міжнародно-правових актів щодо захисту прав осіб похилого віку під час збройних конфліктів.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких завдань: проаналізувати МГП щодо захисту осіб похилого віку під час збройних конфліктів; акцентувати увагу на існуючій проблематиці щодо захисту літніх людей під час збройних конфліктів; зробити відповідні висновки.

Виклад основного матеріалу. У 1999 р. Рада Безпеки висловила серйозну стурбованість у зв'язку зі зростанням кількості жертв збройного конфлікту серед цивільного населення та зазначила, що цивільні особи становлять переважну більшість жертв у збройних конфліктах і все частіше стають мішенню комбатантів та озброєних елементів. Рада засудила напади і випадки насильства в ситуаціях збройного конфлікту, спрямованого проти цивільних осіб, особливо жінок,

дітей та інших уразливих груп, включаючи також біженців і внутрішньо переміщених осіб, в порушення відповідних норм міжнародного права, в тому числі МГП та права прав людини [1].

Генеральний Секретар ООН у своїй доповіді 1999 р. Раді Безпеки про захист цивільного населення під час збройних конфліктів зазначив, що МГП та право прав людини визначають права цивільних осіб й обов'язки комбатантів під час конфлікту. Проте воюючі сторони в усьому світі відмовляються поважати ці положення, покладаючись замість цього на терор як засіб контролю над населенням. Жахливих труднощів зазнають ті, хто став мішенню, а ті, хто намагається впоратися з кожною кризою, відчувають величезний стрес. Він також наголосив, що МГП встановлює стандарти для сторін збройного конфлікту щодо поведінки з цивільними та іншими особами, які перебувають під захистом. Практично всі держави-члени ратифікували Женевські конвенції 1949 р., більшість з яких підписали або ратифікували Протоколи 1977 р. Існують також правові норми в міжнародному праві прав людини, від яких не може бути відступу або призупинення під час надзвичайного стану. Проте нездатність сторін збройного конфлікту дотримуватися права з одного боку та відсутність ефективних механізмів примусу з іншого призвели до ситуації, в якій цивільне населення страждає непропорційно, а міжнародна спільнота виглядає безсилою запобігти (п. 6-8) [2].

За таких обставин найбільше страждають особи, що належать до особливо вразливих категорій населення, зокрема літні люди. Як зазначив, Nilamadhab Kar літні люди більш вразливі до катастрофічних травматичних подій; і війна є однією з найбільш руйнівних антропогенних подій, які впливають на маси населення. У більшості випадків малоімовірно, що будь-які пошкодження, пов'язані з війною, будуть усунені за часів їхнього життя; і навряд чи є надія для літніх людей відновити своє життя після війни. Життя постраждалих людей, особливо осіб похилого віку вже ніколи не буде таким, як раніше [3, с. 2].

Так у документі, підготованому Human Rights Watch щодо жорстокого поведінки з особами похилого віку під час збройного конфлікту, зазначається, що в умовах збройних конфліктів літні люди воліли не залишати свої домівки з наближенням бойових дій – вони думали, що на них не нападуть, або хотіли захистити майно своєї сім'ї, чи страждали фізично або емоційно через втечу від попередніх нападів, у інших випадках – літні люди не могли евакуюватися через обмежену рухливість, інвалідність або через те, що сім'ї не мали змоги допомогти їм виїхати. Human Rights Watch також навела практичні випадки порушень прав літніх людей в умовах збройних конфліктів. Зокрема в 2017 р. особи, які втекли від звірств сил безпеки М'янми в штаті Ракхайн, розповіли,

що сили безпеки заштовхували осіб похилого віку, які не могли бігти, назад у палаючі будинки. Крім того, особи похилого віку, які були переміщені, стикалися з жорстоким поводженням під час виїзду або в таборах для переміщених осіб, вони також мали проблеми при реєстрації та отриманні гуманітарної допомоги [4].

Інші організації також задокументували аналогічні зловживання щодо осіб похилого віку, які постраждали через конфлікт. Наприклад, Amnesty International опублікувала звіт «Досвід конфлікту, переміщення та затримання осіб похилого віку на північному сході Нігерії», в якому зазначалося, що збройний конфлікт спустошив людей і громади в усьому регіоні, однак досвід літніх людей під час конфлікту здебільшого ігнорувався у ЗМІ, правозахисних і гуманітарних звітах, хоча вони стикалися з різними й часто посиленими ризиками з обох сторін конфлікту, пов'язаними також із похилим віком, статтю й інвалідністю. У доповіді зазначалося, що медіа та правозахисні звіти про Боко Харам були зосереджені насамперед на широкомасштабному викраденні жінок і дітей, а також вбивствах чоловіків, які досягли боєпридатного віку. Бійці іноді щадили осіб похилого віку, особливо літніх жінок, під час нападів, проте в інших випадках літні люди стикалися з особливим ризиком фізичного насильства, зокрема коли вони були не в змозі втекти від нападу або залишалися. Так, під час кількох нападів на попередніх етапах конфлікту бойовики стратили десятки осіб похилого віку, які не змогли евакуюватися. Декілька людей описували інциденти, під час яких Боко Харам вбивала літніх чоловіків за те, що вони відмовлялися передати майно, зокрема врожай і худобу [5].

HelpAge International, неурядова організація, що працює з особами похилого віку та в їхніх інтересах, також задокументувала нездатність гуманітарних організацій дотримуватися гуманітарних стандартів, зокрема й щодо літніх людей [4].

Як було зазначено вище, МГП надає особам похилого віку захист як членам цивільного населення. МГП не базується на категоріях осіб, воно захищає всіх осіб, які не беруть участі у військових діях, іншими словами, цивільних та осіб, які більше не беруть участі в бойових діях (поранених, хворих і учасників бойових дій, що зазнали корабельної аварії, полонених).

Однак це не означає, що МГП не враховує особливу вразливість певних категорій населення та їхні специфічні потреби. Поряд із правилами, що забезпечують особливий захист жінок і дітей, МГП містить деякі положення, що стосуються осіб похилого віку, насамперед як цивільних осіб, тому саме четверта Женевська конвенція забезпечує такий захист у загальних рисах із більш конкретними правилами, які застосовуються за певних обставин [6].

Так, відповідно до ст. 14 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. у мирний час Високі Договірні Сторони, а після початку бойових дій і сторони конфлікту можуть створювати на своїй території, а за необхідності й на окупованих територіях санітарні та безпечні зони і місцевості, організовані в такий спосіб, який дає змогу оберігати від наслідків війни поранених, хворих та осіб похилого віку, дітей до п'ятнадцяти років, вагітних жінок та матерів з дітьми до семи років [7].

Що стосується осіб похилого віку, то не було встановлено жодних обмежень. У коментарі до Четвертої конвенції на питання, чи слід розуміти під цим виразом осіб старше 65 років, як це передбачено в Стокгольмському проекті, Конференція утрималася від визначення конкретного віку, вважаючи за краще залишити це питання на розсуд урядів. 65 років, однак, здається, є розумною віковою межею. Це часто вік виходу на пенсію, а також вік, в якому цивільні інтерновані зазвичай звільняються з інтернування воюючими державами [8].

Оскільки санітарні та безпечні зони і місцевості вперше були включені в позитивне законодавство в 1949 році, варто зазначити щодо ґенези розвитку цієї норми. Так у 1870 р., під час франко-пруської війни, Анрі Дюнан, засновник Червоного Хреста, запропонував оголосити нейтралітет деяких міст і зібрати в них поранених військовослужбовців. Тоді вперше була висунута ідея госпітальних поселень. Ця пропозиція не була реалізована через швидкий розвиток військових подій. Під час Паризької Комуні 1871 р. А. Дюнан намагався, ще раз марно, створити в Парижі місця притулку для цивільного населення. Тоді вперше виникла ідея створення зон безпеки. Пізніше в 1929 р. генерал-хірург Жорж Сен-Поль розробив план виділення місць для притулку не лише для поранених і хворих зі збройних сил, а й для хворих цивільних осіб та деяких інших категорій цивільних осіб, чия слабкість дає право прирівняти їх до хворих (дітей, літніх людей) [8].

Такі санітарні та безпечні зони і місцевості представляють собою це зони-притулки, які також створюються за згодою сторін, але мають відмінності від нейтралізованих зон: вони можуть бути створені в односторонньому порядку ще в мирний час, але юридичне значення для ворога набувають лише тоді, коли він визнає їх за допомогою угоди з державою, що їх створила; вони призначені виключно для прийому поранених та хворих (з числа цивільного та не цивільного населення), інвалідів, осіб похилого віку, дітей до 15-річного віку, вагітних жінок та матерів з дітьми до 7-річного віку, а також персоналу, на який покладено організацію й управління цими зонами і місцевостями та догляд за особами, які там будуть

сконцентровані; вони можуть бути як поблизу, так і на відстані від лінії фронту [9, с. 320].

Стаття 17 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. також містить положення щодо літніх людей, зокрема згідно з нею сторони конфлікту намагаються укласти місцеві угоди про евакуацію з обложених або оточених зон поранених, хворих, інвалідів, осіб похилого віку, дітей і породіль та про пропуск служителів культу всіх віросповідань, медичного персоналу та санітарного майна на їхньому шляху до таких зон [7].

Перелік звичаєвих норм МГП також передбачає, що особи похилого віку, немічні особи та інваліди, яких торкнувся збройний конфлікт, мають право на особливу повагу та захист (норма 138) [10].

Варто зазначити, що порушення прав осіб похилого віку під час збройних конфліктів було предметом розгляду й у діяльності Міжнародного кримінального суду (далі – МКС). Зокрема Палата попереднього провадження МКС, видала на підставі ст. 58 Римського статуту ордер на арешт Давида Санакоєва, за скоєння злочину (взяття заручників (підпункт (2) (а) (viii) статті 8 Статуту) на території Південної Осетії, на тій підставі, що існували розумні підстави вважати, що близько 170 осіб були заарештовані і згодом утримувалися в ізоляторі і більшість з них були цивільними особами, серед яких було багато жінок і осіб похилого віку, що опинилися в руках сторони збройного конфлікту, яка протистоїть стороні уряду, яку вони, як вважалося, підтримували через їх ймовірне етнічне походження. У прийнятому рішенні про видачу ордеру на МКС зазначив, що є достатні підстави вважати, що більшість вищезгаданих осіб, зокрема літні люди, були особами, які користуються захистом згідно з Четвертою Женевською конвенцією 1949 р. (п. 13) [11, с. 8].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене вище, можемо зробити висновок, що не зважаючи на те, що особи похилого віку захищені МГП та міжнародним правом прав людини під час збройного конфлікту, на практиці їхні потреби та захист часто ігноруються сторонами конфлікту, що підтверджується численними випадками задокументованими медіа, правозахисними організаціями тощо. Літні люди є категорією населення найбільш вразливою в умовах збройного конфлікту через низку причин: обмежена мобільність, поганий стан здоров'я, небажання евакуюватися задля захисту майна сім'ї тощо. МГП надає особам похилого віку захист як членам цивільного населення, разом з тим окремі його норми безпосередньо стосуються літніх осіб. Разом з тим, задля належного дотримання прав літніх людей уряди, збройні сили та формування, місії з підтримки миру та відповідні міжнародні установи мають здійснювати ефективну

діяльність з метою забезпечення їхнього захисту від жорстокого поводження під час конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Statement by the President of the Security Council S/PRST/1999/6. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/037/88/PDF/N9903788.pdf?OpenElement>.
2. Report of the Secretary-General to the Security Council on the protection of civilians in armed conflict S/1999/957. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/258/15/PDF/N9925815.pdf?OpenElement>.
3. Kar N. War and older adults: consequences and challenges. *Journal of Geriatric Care and Research*. 2022. Vol 9, № 1. P. 1-3.
4. No One is Spared. Abuses Against Older People in Armed Conflict. Human Rights Watch, 2022. 48 p. URL: https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2022/02/global_olderpeople0222_web.pdf.
5. «My heart is in pain»: older people's experience of conflict, displacement, and detention in Northeast Nigeria. Amnesty International, 2020. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/afr44/3376/2020/en/>.
6. The Elderly in Situations of Armed Conflict / Françoise Krill. International Comity of the Red Cross (ICRC), 2001. URL: <http://globalag.igc.org/armedconflict/countryreports/general/elderlyac.htm>.
7. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
8. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War 1949. Commentary of 1958. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=515EC8ABE917FE30C12563CD0042AEE8>.
9. David E. Principes de droit des conflits armés. Bruylant Bruxelles, 2008. 1101 p.
10. How does law protect in war?: Cases, Documents and Teaching Materials on Contemporary Practice in International Humanitarian Law. Vol. II, Third Edition / Marco Sassòli, Antoine A. Bouvier, Anne Quintin. 2011. ICRC. 2057 p. URL: <https://www.icrc.org/en/document/how-does-law-protect-war-0>.
11. 11. Public redacted version of «Arrest warrant for David Georgiyevich Sanakoev». Pre-Trial Chamber I of the International Criminal Court ICC-01/15. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2022_05216.PDF.